

## תיאוריות הכוליות: שינוי כיוון?

המושג "צדק" (JUSTICE) או צדק (JUST) הושפעו מתיאוריות "חיצוניות", כגון השפעת תיאוריות כלכליות על עצם פרשנות המונח (ראו למשל: בנתאם), ומכאן נסללה הדרך להשפעה של תיאוריות כלכליות על המשפט, עד לחשיבה כלכלית של המשפט.

דוגמה נוספת לבחינת משמעות הצדק מתיאוריות מדעיות הינה תיאוריית המשחקים. תאוריה זו, שפותחה במהלך שנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, והגיעה לשיא תפארתה בשנות החמישים והשישים של המאה, זכתה ליישום הידוע של ג'ון רולס בספרו "תיאוריה של צדק", שיצא לאור בשנת 1971. תיאוריית הצדק שלו נובעת ישירות מתורת המשחקים.

דוגמה נוספת ידועה הינה הקשר שבין הדת לבין המשפט, קשר הדוק ביותר בתקופה שבה הכנסיה היתה בשיא כוחה (וראו תיאוריות יוריספרודנטליות כגון זו של אקווינס, המושפעת ישירות מהדת, וכן תיאוריות אחרות של "משפט הטבע" וכדומה).

וכידוע, הקשר בין הדת לבין המשפט השתנה מקום בו הוגי הדעות בחרו לבחון שיטות פילוסופיות חדשות המבוססות על רציונליזם (אחת מאבני הדרך לכך היתה הפילוסוף הצרפתי דקארט: "אני חושב, משמע: אני קיים"). חשיבה רציונלית ביססה גם את החדירה של הכלכלה למשפט (שיקולים קרים יותר, המבוססים על חישובים כלכליים, המתרגמים את יחידות העושר ליחידות של אושר).

### תיאורית הכל

#### איינשטיין ותורת היחסות

רבים מייחסים את תיאוריית הכל, או *The Theory of Everything*, לאסטרופיזיקאי הנודע סטיבן הוקינג, איש שהפך לאגדה עוד לפני שנים רבות. אולם יודעי דבר מספרים, כי תחילתה של תיאוריה זו בגדול המדענים של המאה ה-20, אלברט איינשטיין.

בהמשך לאווירת החופש והפגרה בחרנו להתמקד הפעם לא בפסיקה אלא בפסיקה, ובשאלות כלליות המשליכות גם על עולם המשפט, בעניין סוגיית כוליות המשפט, או כאמרתו המפורסמת של השופט ברק: "הכל שפיט". בנקודה זו נבקש להתמקד הפעם, לנוכח הודעתו המפתיעה של האסטרופיזיקאי סטיבן הוקינג ("קיצור תולדות הזמן"), השמה קץ לעידן "תיאוריית הכל".

הפירוט המדעי המופיע כאן נכתב בעטו (או במקלדתו) של הדייט, ונועד – ככל הנראה – להדיוטות בשטח זה, וכל כולו מבוא לקשר המעניין שבין המדע לבין המשפט, כמשל.

### תיאוריות מדעיות ויישומן במשפט

- חוקרים המשלבים מחקר בשלושה תחומים אלה:
- [1] ההיסטוריה של המשפט;
- [2] דיסציפלינות מדעיות ויישומן במשפט;
- [3] תורת המשפט; - - -

יוכלו ודאי לספר לכם, כי קיים קשר מעניין בין התפתחותן של תיאוריות מדעיות לבין השפעתן על המשפט, עד כדי יישומן והטמעתן בו.

אמנם, במשך תקופות רבות, מדעני המשפט התייחסו למערכת המשפט ולעולם המשפט כעולם "סגור", קרי עולם הבנוי מהשיטה המשפטית, מהנורמות השונות ומהטכניקות המשפטיות המקובלות, בהתעלם מהשפעה של שיקולים שמחוץ לעולם המשפט, כגון משפט וחברה, משפט וצדק פרטי, וכדומה (או: כיצד להתאים את המשפט וההכרעה הספציפית לשיקולים שמחוץ לעולם המשפט).

אולם יש להבחין בין השפעה של דיסציפלינות שונות על המשפט כגוף נפרד, והמנסות לחבר בין שתי הדיסציפלינות (כמו, כיום: משפט וחברה, וכדומה), ובכך איננו דנים הפעם, לבין השפעה של תיאוריות מדעיות שונות על המשפט וקליטתן באופן שבו המשפט מקבל זווית ראייה אחרת בהשפעה אותן תיאוריות חדשות, מבלי שאלה שומרות על זהותן המקורית.

אחת הדוגמאות היפות לכך השפעה של פילוסופיות שונות על מושג הצדק. פילוסופים שונים אשר חקרו את משמעות

## תיאוריית הכל

התיאוריה של הכל היא היצירה הבלתי גמורה של איינשטיין, או כפי שהוא קרא לה: "היכולת לקרוא את מוחו של בורא העולם".

בתמצית, איינשטיין (ולאחריו גם הוקינג) טענו כי ניתן וצריך לפתח נוסחה מתמטית קלה ופשוטה, המשלבת בין תורת היחסות לתורת הקוונטים, ואשר תתן את הכלים והיכולת לצפות את כל ההתרחשויות האפשריות ביקום ואופן התנהלותו, ולהסביר באמצעותה כל תופעה על פני היקום, הן תופעות גלקטיות, הן תופעות טבע בכדור שלנו, והן רגשות כמו אהבה, את כולן ניתן יהיה להציג באותה משוואה, ובאמצעותה ניתן יהיה לפצח את חידת היקום.

מאז שאיינשטיין קבע את היעד ניסו רבים למצוא את אותה תיאוריה שתהווה "תיאוריית הכל", המגשרת בין שתי התורות האמורות. לאחר איינשטיין לקח הוקינג את השרביט והמשיך בחיפוש אחר תיאוריה שתוכל להיחשב כ"תיאוריית הכל". בשנות ה-90 של המאה הקודמת טען הוקינג, שהמדע מצוי על סף גילוייה של תיאוריה זו.

במלים אחרות, התיאוריה של הכל אמורה לתאר את כל התופעות הפיזיות המוכרות לנו בכלים מתמטיים. אילו הדבר היה ניתן, אפשר היה לחשב את מצב היקום על כל מרכיביו בכל זמן נתון (זאת כמובן בהנחה שניתן יהיה לייצר מחשב, המסוגל לערוך את כל החישובים הנדרשים).

המועמדת הרצינית ביותר לתואר זה היתה "תיאוריית ה-superstring"<sup>4</sup>, אשר פרצה למודעות שלנו בסוף שנות השמונים של המאה הקודמת וזכתה לפופולריות עצומה בשנות התשעים. הוכחת תיאורייה זו, אם בכלל<sup>5</sup>, אמורה להביא לפתרון שאלות מעניינות כגון: מה קרה לפני המפץ הגדול; האם ניתן לבנות מכונת זמן; האם ניתן "לעשות חור" בחלל (כמו לצורך "קפיצת זמן"), האם קיימים מימדים נוספים מעבר לאלה המוכרים לנו, האם קיימים יקומים אחרים, ועוד.

איינשטיין הדהים את העולם בשתי התיאוריות הידועות – תיאוריית היחסות הפרטית (1905)<sup>1</sup>, שהניבה לנו את הנוסחה  $E = mc^2$ , שהובילה לפיתוח פצצת האטום ולקידום עצום בחקר מערכות השמיים; ולאחר מכן את תורת היחסות הכללית (1915)<sup>2</sup> שקדמה את מחקר המפץ הגדול, החורים השחורים, פיתולי הזמן ועוד.

## תורת הקוונטים

איינשטיין תרם גם את תרומתו לחקר תורת הקוונטים<sup>3</sup>, אולם זו פותחה על ידי מדענים אחרים, בניגוד לתיאוריות של איינשטיין. אם התיאוריות שלו התייחסו לשוויון ולמספרים מדויקים, אשר השונות שלהם נקבעת עקב היחסיות, הרי מדענים כגון נילס בור ואחרים ביססו את תורת הקוונטים על בסיס של סטטיסטיקה והסתברויות אישיות של כל תופעה, או במלים אחרות – לטענתם לא ניתן לצפות באופן מדעי התנהגות של חלקיקים באופן מדויק, אלא הסתברותי בלבד.

## הסתירה – הפרדוקס

הבעייה הגדולה נוצרה בשילוב שתי התיאוריות האמורות. כיצד נוצר מצב שבו תנועה של גופים גדולים והתפתחות היקום נעשית במונחים מדויקים, ואילו התייחסות לקוונטים נעשית במונחים הסתברותיים ובלתי ניתנים לצפייה?

ההתנגשות העיקרית נעשית במקרים בהם המחקר נעשה אודות גופים קטנים יחסית, אשר בשל צפיפות החומר שלהם יש להם מאסה גדולה (לדוגמה – חורים שחורים), ולא ניתן להסביר את התנהגותם, שכן התיאוריות סותרות זו את זו ביחס לתופעות כאלה.

נוצר צורך, אם כן, ליצור תיאוריה חדשה, כוללת, המחברת בין שתי התיאוריות האמורות, והיא למעשה תהיה "תיאוריה של הכל".

1 בקליפת אגוז: תיאוריה זו גורסת, כי משך הזמן שנמשכת תופעה בטבע, ואורך כל גודל אינם שיעורים מוחלטים וקבועים, אלא הם יחסיים לגבי מצב תנועתה של המערכת וקבועים. איינשטיין קבע, כי מהירות האור קבועה בכל מערכת, נחה או נעה, לרבות בריק (ואקום). תורת היחסות הפרטית מכונה כך, מכיוון שהיא מתייחסת רק לסוגייה של תנועת מערכות במהירות קבועה, זו ביחס לזו. במלים אחרות, המרחב והזמן הינם דבר אחד, שאינו קבוע אלא משתנה ממערכת למערכת, בהתאם לתנועת המערכות זו ביחס לזו: "דברים שרואים משם לא רואים מכאן".

2 תורה זו מתייחסת, כשמה, לכלל המערכות, לרבות מערכות מואצות, וטוענת כי כללי הפיסיקה מתייחסים אף אליה. כך, לכל הגופים מהירות זהה בשדה כבידה. התורה מתייחסת לגופים גדולים ועצומים, המפעילים כוחות כבידה.

3 קוונט = יחידת אנרגיה. תורת הקוונטים: את תורת הקוונטים החל לפתח איינשטיין בבחינת מהותו של קוונט האור. תורת הקוונטים מתייחסת לחלקיקים, וקובעת כי האנרגיה יכולה להתקיים רק בכמויות קצובות.

4 או בעברית: "תיאוריית העל-מיתרים". תיאוריה זו שואפת לשלב בין תיאוריית המיתרים, הרואה את חלקיקי היסוד כבעלי מימד אחד (של אורך) ולא כנקודות גרידא, או במלים אחרות: העולם אינו בנוי מחלקיקים של חומר, אלא ממיתרים דקים של אנרגיה (התיאוריה פותחה בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת); לבין תיאוריית העל-סימטריה הטוענת לקיומה של אחדות ברמה גבוהה בין חלקיקים שונים. תיאוריית העל-מיתרים משלבת את שתי התיאוריות האמורות. אמנם תיאוריה זו טרם הוכחה ויש לה נקודות תורפה, בין היתר מכיוון שמבחינה טכנית אין כלים מתאימים להוכחתה (כגון מאיץ חלקיקים חזק דיו).

5 מתברר, שיש מדענים שמקדישים את מיטב שנותיהם לצורך מחקר תיאוריה זו, למרות התסכול שבהיעדר מכשור טכני מתאים. הדעות אודות תקפות התיאוריה קוטביות. יש רבים הטוענים, כי זו תיאוריה פילוסופית בלבד, שאין יכולת להוכיח את תקפותה המדעית, ואף מנמקים כי מבחינה לוגית היא אינה יכולה להיות תקפה.

לכל אחד מהטיעונים האמורים מכנה משותף אחד, והוא הוספת חוק (או כלל), המביא ליישוב בין ייסוריו של איוב לבין כללי המוצא הראשונים, אלא שאיוב אינו מקבל אותם. לדוגמה: (בתשובה לאלפיז) אינו מסרב לקבל את הטענה כי ייסוריו העצומים באו בשל עוונותיו, ולכאורה הדבר נכון. (ובתשובה לבלדד) איוב גם מסרב להכיר בתיאוריית הניסיון, שכן הבורא אינו זקוק לניסיונות כדי לעמוד על קנקנם של בני האדם; (ובתשובה לצופר) איוב גם יאמר כי לא יתכן להעניש אדם על עוונות שהוא אינו יכול לראות או לדעת שהוא עושה.

אמנם, כאן הויכוח רק מתחיל, שכן לכל השגה של איוב ניתן להשיב, ואין זה המקום להיכנס לשלל הטענות והמענות השונות, המותירות אותנו לבסוף בתחושה של אי בהירות.

## עמדת אליהוא

בשלב מסויים הצדדים משתתקים, ולכאורה איוב מנצח בטיעונו, לפיו לא ניתן להסביר את הייסורים שבאו עליו ומכאן שאין חוקיות ביקום. ואז קם צופה מהצד בשם אליהוא, המוסיף את התובנה שלו ביחס לעניין. לדעתו של אליהוא, קיים הפרש גדול מדי בין האדם לבין הבורא, והאדם אינו מסוגל לדבר באותה שפה, שהבורא מדבר בה.

כך, למשל – המושגים "צדק" או "אמת", "חסד" ו"רחמים" בראי הבנתו של האדם אינם שווים לאותם מושגים בעיניו של הבורא. מה שאדם תופש כצדק, אינו שווה לצדק הנתפש בעיני הבורא, וכדומה, ועל כן נותר יסוד של צורך באמונה והיא אמונתו של הפרט כי גם אם הדברים אינם מובנים, יש סיבה לכל דבר.

## ההתערבות הא-לוהית בשיחה

בשלב זה, לפי ספר איוב, הא-להים בכבודו ובעצמו מתערב בשיחה ופונה לאיוב - הזדמנות של פעם בחיים.

מקריאה ראשונית דבריו של הבורא אינם מובנים, ולא ברור כיצד אלה נותנים תשובה לשאלותיו הפילוסופיות של איוב (ראו למשל ציטוט מפרק ל"ח):

"אזר-נא כגבר חלציך ואשאלך והודיעני: איפה היית ביוסדי ארץ? הגד אם-ידעת בינה: מי-שם ממדיה כי תדע? או מי-נטה עליה קו? על-מה אדניה הוטבעו, או מי-ירה אבן פינתה? ... הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת? הנגלו לך שערי מוות ושערי צלמוות תראה? התבוננת עד-רחבי-ארץ? הגד אם-ידעת כולה! אי-זה הדרך ישכן-אור, וחושך אי-זה מקומו? כי תיקחנו אל-גבולו, וכי-תבין נתיבות ביתו?

המעוניינים יוכלו לעיין ברשת לפי מילות חיפוש אלה וימצאו שלל מאמרים מעניינים (בעברית ובאנגלית) בשאלות מרתקות אלה.

## תיאוריית הכל וספר איוב

### הויכוח בין איוב לרעיו

מי שמעיין בספר איוב, על רקע תאוריית הכל, יכול היה לסבור, ובצדק, כי אבד כלח על ספר זה. ולא למותר יהיה להרחיב על כך מספר מלים.

ספר איוב מנסה להתמודד, כידוע, עם השאלה האם קיימת השגחה עליונה על בני אנוש. איוב מתואר בתחילת הספר כאדם צדיק וישר, ועל כן לכאורה יש צדק בהתמרמרות שלו בגין הייסורים העצומים שעברו עליו. איוב שומר על תומתו ומגיע למסקנה, כי ייסוריו מעידים על כך שאין חוקיות בעולם, ואין השגחה א-לוהית, ומכאן התופעות של "תם ורשע הוא מכלה" ואף של "דרך רשעים צלחה".

נקודת המוצא של איוב, כמו של חבריו המתווכחים איתו, הינה כי יש כוח שברא את העולם והוא לא יעשה עוולה. בהתחשב בנקודות מוצא אלה, ואם מוסיפים למשוואה את ייסוריו הבלתי מוצדקים של איוב (לדעתו), הרי שנוצר פרדוקס, ופותרונו היחידי הינה מסקנתו, לפיה קיים בורא לעולם, אולם לא קיימת השגחה שלו. במלים אחרות – ובהשאלה - לדעת איוב שולטת תורת הקוונטים, המתארת את התנהלות העולם באופן הסתברותי.

רעיו מתווכחים איתו בעניין זה ומציעים תיזות אחרות, המבוססות על קיומה של חוקיות ולכאורה על כן מבוססים על תורת היחסות (דהיינו – החוקיות נשמרת, אולם ההסתכלות בנוגע אליה הינה יחסית; על כן ניתן להבין את תסכולו של איוב, המוצדק מבחינתו, אולם אינו נתפס כך על ידי רעיו). להלן נפרט את הדעות של רעיו בקצרה:

- **אליפיז התימני** טען, כי אין ייסורים בלא עוון, ועל כן גם כאן אלה באים כגמול בגין חטאים שאיוב חטא. דהיינו – אליפיז דוחה את טענתו של איוב, לפיה ייסוריו הגיעו אליו בלא עוון.
- **בלדד השוחי** טען, כי הייסורים באים כניסיון לאדם, ועל כן אין אמנם קשר הכרחי בין הייסורים לבין החטא, שכן ייתכן ואלה באים כניסיון. יעמוד איוב בניסיון, יזכה לשכר רב חלף הייסורים שעבר.
- **צופר הנעמתי** טען, כי אמנם ייסורים באים לאדם מחמת עוונותיו, אלא שאין סתירה בין ראייתו העצמית של האדם כצדיק, לבין הייסורים שבאו עליו, שכן ייתכן והייסורים באו מחמת עוונות שאין האדם רואה, ואולי אף לא יוכל לראות לעולם.

הכל כנכונה, אזי לכאורה מקום בו הכל צפוי, ומקום בו האדם יודע את כל חוקי הטבע, מתעוררת סתירה כביכול לדברי הבורא, לפיו אין מקום להבין את הרנדומליות הלכאורית של הצדק הא-לוהי, כפי שלא ניתן להבין את חוקי הטבע. הרי לכאורה אם חוקי הטבע כבר יהיו מובנים ונצפים, נסתר צד אחד של הטיעון, ועל כן ייסתר מיניה וביה גם הצד השני של הטיעון.

ניתן לתרץ את הקושיה בנימוק, שהרי מיניה וביה תיאוריית הכל מתיימרת להתייחס גם לנקודות מטפיזיות, ועל כן היא תביא גם להסבר תופעות כגון "צדיק ורע לו".

## הודעתו של הוקינג

בספרו "קיצור תולדות הזמן" טען הוקינג, כי המדע מצוי על סף גילוי תיאוריה שתהיה תיאוריה של הכל, אשר תאפשר לנו להידמות כביכול לבורא עצמו ולדעת כיצד מתנהל העולם. בכך הוא הדהים את העולם. הדבר מזכיר את שאיפתו ההיסטורית והטבעית של האדם להידמות לבורא – שמו שם האדם נגזר ממילת אדמה – כאומר "אדמה לעליון"; הפיתוי של הנחש לאישה לאכול מפרי עץ הדעת היה עצם היכולת להיות כא-להים, יודעי טוב ורע; אנשי בקעת שנער בקשו לבנות מגדל שראשו מגיע השמימה. הדבר אינו מפתיע, הרי הבורא עצמו טבע את "צלם א-להים" באדם ומכאן אך טבעי רצונו של האדם לשלוט ולהידמות לא-ל. השאיפה האמורה ברורה, טבעית ואף מובנת, אולם עלולה להוות חטא בפני עצמה – שהאדם אינו מכיר את מקומו וכביכול רוצה להחליף את הבורא. יתכן וזה החטא האמיתי של האכילה מעץ הדעת – לא בעצם האכילה והפרת ציווי הבורא, אלא במה שמסתתר מאחרי המניעים לה. כפי שאנו רואים לאורך כל ההיסטוריה, מדי פעם הבורא עצמו מבלבל את בני האדם ומשחק בהם (וכביכול גם צוחק עליהם) – והמקרה הקלאסי הוא מקרה מגדל בבל.

גם הוקינג בעצמו ייגע את מוחו עשרות שנים במציאת תיאוריה של הכל ולכן ברורה ההפתעה העצומה ואפילו ניתן לומר האכזבה, כאשר בחודש פברואר השנה הוא פרסם מאמר קצר באינטרנט בשם "גדל וקץ הפיסיקה", ובו טען כי ככל הנראה לא ניתן יהיה למצוא תיאוריה שתהווה "תיאוריה של הכל" ובמילים שלנו: חבל על הזמן. הוקינג הסתמך על הפרדוקסים שהוצגו על ידי המתמטיקאי קורט גדל, פרדוקסים שאינם ניתנים וככל הנראה גם לא יהיו ניתנים לפיתרון.

הוקינג טוען כיום, כי קיומם של פרדוקסים מתמטיים שאינם ניתנים לפיתרון מעידים על כך שקיימות בעיות פיסיקליות, כגון כיצד נוצר היקום ומה היה לפניו, שאף הן אינן ניתנות לפתרון. הוא הוסיף כי הוא מודע לכך שמאמרו זה עלול לאכזב רבים.

כך ממשיך הבורא ושואל את איוב שאלות שונות לפשר תופעות טבע שונות ולא ברור כיצד שאלות אלה של הבורא אודות הטבע, נותנות מענה לשאלותיו של איוב, ועוד לא ברור כיצד התייחסות לתופעות טבע פיזיות נותנות מענה לשאלות ערכיות של צדק, מוסר, חטא וכדומה.

אולם מעיון הדברים מתבהרים באופן נפלא: טענתו של איוב הינה שלא קיימת חוקיות בעולם ולכן יתכן מצב ובו אדם יהיה שומר חוק, אולם עדיין יסבול ייסורים כמו של חוטא, ומאידיך יכול ויהיה אדם רשע גמור, אולם דרכו תצלח. תשובתו של הא-ל לאיוב באה בדיוק להשיב על טענה זו – כביכול: "מי אתה, איוב, בן אנוש, שיוכל לדבר על חוקיות בעולם?! האם אתה מבין או יכול להסביר את החוקיות בעולם? האם היית לידי כאשר בראתי את העולם וקבעתי את חוקיו? האם אתה יודע את ממדי הארץ? מקומו של האור? שערי המוות, היכן הם, וכדומה? אתה, איוב, אינך יודע מאומה מחוקי היקום, אז כיצד אתה מנסה לגלות הבנה כה גדולה בחוקי האמת והצדק של ניהול העולם?"

תשובתו של הא-ל הינה כי קיימת חוקיות בכל מעשיו, לרבות בשאלת השכר והעונש, האושר והייסורים, וחוקיות זו נשמרת, ואיוב, כבן אנוש צריך להבין כי לא כל דבר הוא יכול להבין, וכפי שהוא יכול לחיות "בשלו" עם חוסר הידיעה לגבי חוקי הטבע, כך אין מקום ואין אפשרות לחיות אחרת ככל שמדובר בחוקי הצדק הא-לוהי.

במלים אחרות – קיומו של פרדוקס בעין האנושית אפשרי ואולי אף הכרחי, שכן אין האדם מסוגל להגיע לבינה של הבורא ולכלל שיקוליו וידיעותיו, וכל שנותר לאדם הוא לחיות עם הפרדוקס, מתוך אמונה שהוא לא קיים "באמת", אלא רק בראשו הוא.

הדבר קושר אותנו בצורה מדהימה לתיאוריה של הכל – שכן הוגיה טענו וטוענים, כי התיאוריה של הכל תביא תשובות גם לעניינים מטפיזיים, כגון רגשות וכדומה. לכאורה, תיאוריה פיזית אמורה צריכה לחול בעולם הפיזי ולא המטפיזי – אולם גם במישור ספר איוב רואים אנו מעבר מהמישור הפיזי (תופעות הטבע המתוארות) למטפיזי, ומכאן אולי רמז כי הדברים קשורים האחד בשני.

## התיאוריה של הכל, כמפריכה לכאורה את טיעון הבורא

ספר איוב מסתיים במסקנה, לפיה אין תוחלת בחיפוש "התשובה האמיתית" ויש לחיות איתה כפי שהיא – זו למעשה התשובה האמיתית – לדעת שאינך יודע, ועדין הינך מסוגל לחיות עם ידיעה זו.

כפי שראינו, הטיעון של הבורא מבוסס על אי ידיעת האדם את חוקי הטבע ואת דרך פעולתו. אולם מאז כתיבת ספר איוב הרבה תופעות טבע נגלו לאדם, ואם נקבל את תיאורית

השיטה. הפיתוח של "תורת עקרונות היסוד של השיטה" רשום ללא ספק על שמו של הנשיא ברק, וניתן לומר כי הוא פיתח לעצמו "תיאוריה של הכל" ככל שמדובר במשפט – האם זו באמת תיאוריה של הכל? האם ראוי שהיא תחול על כל תחומי המשפט? כיצד קבלת הרעיון הפיזיקלי, לפיו יכול ותהיינה שתי מערכות (תורת היחסות לחוד, ותורת הקוונטים לחוד) קוהרנטיות באופן פנימי, אולם לא קוהרנטיות ביחס שבין האחת לשניה – כיצד קבלת רעיון זה אמורה, אם בכלל להשפיע על המשפט?

## פרדוקסים במשפט

הנושא האחרון שאותו אזכיר על קצה המזלג ועל התובנה שניתן להעלות ממנו הינו נושא הפרדוקסים במשפט. פרדוקס נוצר כאשר קיימת התנגשות בין עקרונות משפטיים נכונים וצודקים, באופן שאלה אינם יכולים לחיות יחדיו.

כפי שהראיתי ארוכות במאמרים שונים, ככל שמדובר בעסקאות נוגדות, צידוקי הקניין מתנגשים האחד בשני וקשה מאוד ליישב ביניהם; קשה לחשוב גם על "תיאוריה של הכל", אשר תתן תשובה לכל אפשרות של תחרות זכויות שעלולה להיווצר בעתיד.

יתכן ותשובתו של הוקינג הינה שאין אנו **חייבים** לחפש תיאוריה של הכל במקרים של פרדוקסים, אלא להשתדל ככל הניתן ליתן מענה במסגרת כל תורה בפני עצמה, ובמקרים של התנגשות לנסות וליישב אותם, תוך לקיחה בחשבון של האפשרות כי יהיו מקרים שתחושת הצדק תיפגע עקב העדפת צידוק אחד על פני משנהו.

הודעה זו שבה ומאששת את דברי הבורא, לפיו האדם אינו מסוגל להבין את כל חוקי הטבע, ולכן אינו מסוגל ואינו חייב להבין את הצדק הא-להי.

## ומה הקשר בין כל אלה למשפט?

נשאלת השאלה, מה הקשר בין כל הדברים שפירטנו לעיל לבין המשפט, לכאורה אלה מנותקים ממנו. התשובה שלילית, וכפי שנראה על קצה המזלג – ניתן לדבר על קשר הדוק במספר היבטים, וניתן עוד להרחיב על כך הרבה.

## ברק ועיקרון השפיטות

כידוע, לפני שנים פרסם הנשיא ברק את עמדתו לפיה "מלוא כל הארץ משפט", וכי "הכל שפיט", קרי ניתן לפתור כל בעיה בכלים משפטיים. זאת לעומת הגישה השמרנית יותר של הקפדה על הפרדת רשויות, לפיה תפקידה של המערכת המשפטית לשפוט בסוגיה משפטית המוסדרת על ידי החוק, ולמשוך ידה מהעיסוק בשאלות מוסריות ופוליטיות, כאשר אחת הדוגמאות הקלאסיות לכך היתה החלטה האם לצאת למלחמה אם לאו; וכן – התערבות בעבודת המחוקק, הכרעה בשאלות מוסריות, ועוד.

אינני יודע האם הנשיא ברק כיוון בדבריו אלה וברעיונותיו האמורים ל"תיאוריה של הכל" אולם היא נראית, לתקופתה, כמתאימה ביותר לעמדה זו – כפי שיש אפשרות, כביכול למצוא את הנוסחה הנותנת מענה לכל שאלות היקום, כך לכאורה ניתן למצוא דיסיפלינה, היא הדיסיפלינה המשפטית, הנותנת מענה לכל שאלות החיים של הקהילה והאדם החי בתוכה.

ברק חשב על המערכת המשפטית במובנים של "תיאוריה של הכל" ובכך עורר עליו את זעמם של רבים. ובאמת, בכתיבתו שבשנים האחרונות ניכרת נסיגה מרעיונות כוליות המשפט ויתכן ובעניין זה הוא היווה הסנונית הרעיונית באיזשהו מימד נסתר, למאמרו של הוקינג. ושוב רואים קשר – בין גלוי ובין סמוי – בין המשפט לבין המדע.

## עקרונות היסוד של השיטה

נקודה נוספת מעניינת בעידן תיאוריה של הכל, היתה המגמה הברורה של מעבר מדיסיפלינות נורמטיביות שונות – מ"מגירות יורידיות" המסדירות דינים שונים באופן עצמאי, כגון דיני חוזים לחוד, ועשיית עושר לחוד, וזה אינו מסיג גבולו של זה וכו', אל מצב שבו קיימים עקרונות יסוד של השיטה, המחלחלים לכל דין ודין ומשפיעים עליו השפעה פנימית וחיצונית.

מצב בו אנו עוסקים בתחומים שונים, הפכנו לעסוק ב"סביבות משפט", כאשר כל אלה למעשה מתאחדים, והגבולות נופלים ככל שמדובר בעקרונות היסוד של